

ETICA LIBERTĂȚII RELIGIOASE ÎN RELAȚIE CU RELIGIA

Drd. Ioan COCÎRȚEU

*Universitatea București
cocirteu@yahoo.com*

Abstract: Ethics of Religious Freedom in Relation to Religion

The individual cannot be dissociated from society and analyzed in isolation in relation to religious freedom. He relates to others, he is given this freedom not only by his conscience, by divinity, but also by the society in which he lives. A state may have just and fair laws, but as long as the general mentality does not accept, share and support them, these laws do no good to the purpose for which they were created. Moreover, if there are only laws, but without institutions to implement them, the effect is disastrous. The viability of individual freedoms is protected by institutions that govern the common values shared by society. The constitution and the laws alone do not guarantee the exercise of freedoms. The general mentality of society must be prepared to assimilate these laws, otherwise the social reproach towards certain individual behaviors can be extremely virulent. There is, in fact, a close link between mentality, law and freedoms. How, in fact, there is a close connection between the various freedoms that the state supports.

Keywords: *religious doctrines, moral, character, ways of thinking, supreme purpose*

Introducere

Libertatea religioasă¹ este des numită piatra de temelie a libertăților individului. Spectrul larg al implicațiilor libertății religioase este determinant

1 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Libertatea religioasă – temelie a demnității umane", în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură "Viața și Sănătate", București, 2013, pp. 210-215; Idem, "Religious liberty – a natural human right", în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608.

în a căuta un reper față de care să se poată analiza aspectele ce o compun. Libertatea, dreptul,² religia, precum și alte domenii în sfera cărora se răsfrânge cercetarea libertății religioase, sunt toate relaționate printr-un sistem etic al societății. Facilitarea libertății religioase nu poate face abstracție de principiile morale și sistemele etice, ci dimpotrivă, acestea definesc până la urmă mentalitățile, curente de opinie, legile, drepturile, locul și tipul discursului public, poziționarea statului în raport cu grupurile religioase etc. Societatea umană, în opinia lui Dobrin, „se află la confluența dintre paradoxurile materiale și utopiile spirituale pe de o parte, cu adevărul absolut al Bibliei pe de altă parte”, fapt ce arată că identificarea umană trebuie să țină cont și de realitățile spirituale.³

Libertate religioasă

Trebuie stabilit că libertatea religioasă nu este totuna cu libertatea spirituală,⁴ ci este o chestiune care ține de ordinea socială și civilă, inclusă în dimensiunea temporalității. Jonathan Berg prefățează studiul „Cum ar putea etica să depindă de religie?”, argumentând că dovezile circumstanțiale dovedesc că „normele etice formează o mare parte a învățăturilor morale (religioase, n.a.), care corespund îndeaproape normelor teoriilor etice laice”.⁵ Episcopul Butler considera că religia și morala „seamănă îndeaproape”,⁶ iar Ramsey le considera „rude logice apropiate”, ce au „mari afinități”.⁷ R. B. Braithwaite consideră că disocierea ar face imposibilă utilitatea lor: „dacă principiile religioase nu sunt principii morale, nu are sens să vorbim despre punerea lor în practică”.⁸ Tillich considera

2 Daniel Fodorean, „Dreptul Bisericesc – o expresie a libertății religioase”, *Journal for Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, Vol 2 No 1 (2015), Editions IARSIC, Les Arsc, France, pp. 518-528.

3 Emanuel Dobrin, „Individualism and religious secularism in the context of religious liberty and of conscience in the public mentality”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Nr. 1, 2017, pp.649-664, aici p. 649.

4 Libertatea spirituală descrisă prin grecescul *eleutheria*, despre care vorbea Pavel: „nu vă plecați iarăși sub jugul robiei” (Galateni 5:1).

5 Johnathan Berg, „Cum ar putea etica să depindă de religie?”, în *Tratat de Etică*, Peter Singer, ed., Editura Polirom, Bucuresti, 2006, p.554.

6 Ian Ramsey, *Religious Language*, Macmillan, New York, 1963, pp.32-33.

7 Idem, pp.34, 42.

8 R. B. Braithwaite, „Religious Statements as Ethically but not Factually Significant”, în *The Existence of God*, John Hick ed., Macmillan, New York, 1964, pp. 241 – 250.

că „morală este intrinsec religioasă, așa cum religia este intrinsec etică”.⁹ Kierkegaard consideră că etica este o datorie generală, dar în religie „individul luat în particular este mai presus de general”. Exemplificând cu ascultarea lui Avraam, Kierkegaard afirmă că morală cerea să nu ucizi, dar Dumnezeu îi cere lui Avraam sacrificiul fiului său. Pentru încercarea de omucidere ar fi trebuit judecat, dar el se bucură de calificativul „omul credinței”. Ascultarea în religie este datorie absolută față de divin, fiindcă „individul ca atare se află în relație absolută cu absolutul”. Așadar, religiosul este deasupra eticii, Avraam trece de imperativul eticii, ceea ce nu înseamnă că etica este dizolvată de religie, dar înseamnă că este detronată. Avraam a avut un obiectiv superior eticii, suspendând norma acesteia, făcând-o relativă deoarece „dragostea față de Dumnezeu îl poate face pe cavalerul credinței să dea iubirii sale față de aproapele, o expresie opusă aceleia care, vorbind din punct de vedere etic, ar fi fost cerută ca datorie morală”. Concluzia lui Kierkegaard este că etica cheamă la datorie, religia cheamă la închinare.¹⁰ Schleiermacher considera că morală este datoria omului față de univers, iar religia este dependența omului de univers.¹¹ William James le diferențiază pe cele două considerând că morală acceptă jugul din datorie, pe când religia îl primește cu bucurie.¹²

Norman L. Geisler consideră că există câteva diferențieri punctuale ce pot fi evidențiate în ceea ce privește experiența religioasă în fața eticii:

- Angajarea ei are un orizont mai larg;
- Angajarea ei este de un alt fel;
- Obiectul ei este de un ordin superior;
- Obiectul ei are puterea de a birui și unifica.¹³

Geisler dezvoltă ultima caracteristică afirmând că „nereușita în morală poate aduce vinovăție; numai religia poate oferi omului har, prin care să învingă atât nereușita, cât și vinovăția. Lipsurile morale ale cuiva cer o biruință religioasă. Dualitatea dinlăuntrul omului cere ceva unitar dincolo de el”.

9 Paul Tillich, *Morality and Beyond*, Harper and Row, New York, 1963, p.15.

10 Søren Kierkegaard, *Fear and Trembling*, New York, Doubleday, 1959, pp.66 – 90.

11 Friedrich Schleiermacher, *On Religion: Speeches to Its Cultural Despiser*, Frederick Unger Publishing Co., New York, 1955, pp.275, 276.

12 William James, *The Varieties of Religious Experience*, The New American Library, New York, 1958, pp. 41 – 45.

13 Norman L. Geisler, *Filozofia Religiei*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1999, pp.17-18.

Având în vedere că ascultarea în religie surclasează ascultarea față de norme etice, respectul pentru alte credințe religioase trebuie să vină din religie, altfel, chiar impus prin norme sociale, acestea nu ar avea valoare. Pluralitatea cere însă o altă normă de raportare, o normă unanim acceptată pentru a unifica acțiunile umane sub același standard acceptat. Rawls limitează idealul dreptății la politic, privând teoria sa de metafizica a fortiori fără teologie. Teoria particulară cere însă o relație cu concepțiile teologice despre egalitate și libertate, dat fiind legătura dintre cele două virtuți ale facultăților umane, respectiv, cele două puteri morale (dreptate și adevăr) și puterea rațiunii (a judecării, gândirii, și deducției legate de putere). Libertatea și egalitatea devin produse ale puterii rațiunii implicate în moralitate. Descifrarea unei modalități, prin care să descoperi intuitiv ce comportament rănește pe altcineva, este proiectul care poate duce la îmbunătățirea civilizației. Capacitatea individului să dețină și să acționeze cu simțul dreptății „face posibil ca cetățenii să participe la un sistem de cooperare în termeni corecți”.¹⁴ În același timp, capacitatea să formeze și să revizuiască o concepție a binelui „face participarea dezirabilă, îi specifică sensul, din punctul de vedere al cetățeanului”.¹⁵ Însumarea acestor idei, duce la opinia „că cetățeanul tinde nu să depindă de calificări non-tehnice, altele decât posesia acestor două puteri morale la un anumit grad esențial [...] că în această societate credem că este adevărat că cetățenii nu tind să depindă, spre exemplu, de rasă, gen, castă, clasă, religie sau puncte de vedere filozofice”.¹⁶ Operând doar cu cele două capacități umane, puterea morală și cea a rațiunii, nu putem avea un holism al persoanei. Complexitatea umană include obligatoriu capacitatea spirituală, precum și alte capacități sociale. Un argument în acest sens este cel al cosmogoniei narațiunilor comune ale creației. Rawl admite, în câteva feluri, ancorele comune ale umanității: (1) în devotamentul său față de rațiune și stabilirea liniilor esențiale de ghidare în determinarea conținutului raționalității publice; (2) în distributivul „maxi-min” sau principiul „diferențierii”; și (3). în istoria și logica libertății și egalității ca idealuri normative.¹⁷ Religia produce norme de conduită, legea, la fel, îmbină sisteme de valori ce se raportează la conduită.

14 S. A. Lloyd, *Revitalizing Rawls*, 69 Chi-Kent L Rev 709, 1994, p.714.

15 Ibidem, p. 715.

16 Ibidem, p.716.

17 Theodore Y. Blumoff, „An Essay on Liberalism and Public Theology”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XIV, No. 2, 1999 – 2000, pp. 271 – 274.

Întrepătrunderea între lege, etică și religie, este dată de norme implicite și explicite care de multe ori se suprapun. Suprapunerea principiilor morale dintre norma laică și cea religioasă atrage în ecuație retribuția. Întrebarea se pune dacă faptele moral greșite trebuie incluse în normele legale. Includerea în normele legale implică un mijloc coercitiv prin care să se asigure respectarea acestora. Teocrația Genevei lui Calvin pare că a dat un răspuns afirmativ la această întrebare, pe când tradiția tomistă respinge acest răspuns. Impunerea lor ar însemna un consum de energie cu efecte asupra dezvoltării morale și sociale, asupra umanității în general.¹⁸

Atât religia, cât și legea pot evita coercitivitatea. Religia, pentru că socotește constrângerea ca fiind împotriva libertății spirituale, și legea, pentru că de multe ori pare să respingă „raționalitatea” care trebuie să fie centrală în lege. Platon insista asupra faptului că oricărei legi trebuie să îi fie atașată o „preață” care să justifice legea în termeni raționali. Coercitivitatea poate fi redusă la minim sau chiar eliminată (la un moment dat vorbește despre polis ca o asocierie voluntară). Se pare așadar că scopul, atât al legii, cât și al religiei, vorbind în sens larg, este o societate în care atât normele credințelor religioase, cât și standardele impuse prin lege, pot fi susținute mai degrabă rațional și conștient, decât prin amenințări cu forța fizică.¹⁹

Întrepătrunderea dintre normele religioase și etice are legătură cu ideea „binelui”, în religie privit ca absolut sau superior, creștinismul având ca etalon al binelui pe Dumnezeu ca singurul ce poate fi numit absolut bun. Pentru omul contemporan, secularizat, această suferință a *chipului* întru dobândirea *asemănării* se traduce printr-o tulburare psiho-somatică cotidiană, o neliniște stresantă și perpetuă care, de cele mai multe ori, duce la îmbolnăvirea ființei umane ce nu mai trăiește raționalul dumnezeiesc, ci iraționalul unei lumi corupte de păcat și moarte ce trăiește fără comuniune în iubire²⁰. Pastorul Nehaus aduce ca argument verbul „a legitima”, al cărui adjectiv „legitim”, vine de la participiul trecut al latinescului legitimize, adică „să legitimizezi”. Înțelesul prim al acestui cuvânt este conotația de origine ce îl are în lege. Legitimarea trebuie să se facă raportat la

18 Mulfrond Q. Sibley, „Religion and Law: Some Thoughts on Their Intersections”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, MN, SUA, Vol.II, 1984, p.54.

19 Ibidem.

20 Mihai Himcinschi, *The Christological fundament of the human suffering. A Theological-Missionary approach*, in *The ISI Journal: European Journal of Science and Theology*, vol. 8, supl. 2, 2012, pp. 83.

un standard de „bine”, astfel că există fapte considerate legitime sau ilegitime. Legitimitatea este una procedurală în cazul legilor, dar întrebarea este dacă acestea sunt și substanțial sau moral legitime. Diferențierea este mai degrabă între ceea ce este corect sau legal. Pastorul Nehaus susține că legea nu se poate susține pe sine, fiindcă ar fi proscrisă. Indiferent care este punctul de referință, fie el metafizic, ontologic sau al binelui superior, trebuie să existe pentru a putea susține legea. Universalitatea legii trebuie să implice mai mult decât proceduri, trebuie să aibă legitimitate, care, în concepția sa, justifică relația cu transcendentul religiei.

Dacă legile societății nu transcend acea societate, atunci acea societate, incluzând procedurile ei, este proscrisă. Acei care au de a face cu întrebări despre legalitate și nu își pun întrebări de meta-legalitate pot fi descriși ca tehnicieni ai legii proscrise.²¹

O altă posibilă legătură între etică și religie, în raportul lor cu legea, este informarea dezbaterii, oferind acesteia o bază de legitimare. În schimb, protecția legală a religiei conduce la dezvoltarea și diseminarea idealurilor morale pe care însăși legea se bazează. Robert Destro consideră astfel că: „o separare absolută a legii de religie poate, așa cum scria Washington, să retragă o temelie esențială pe care să stea: siguranța pentru prosperitate, reputație și viață”.²²

Condiții sociale favorabile libertății religioase

Individul nu poate fi disociat de societate și analizat izolat în raport cu libertatea religioasă. El se raportează la alții, i se conferă această libertate nu doar de conștiința sa²³, de divinitate, dar și de societatea în mijlocul căreia trăiește. Un stat poate avea legi drepte și corecte, dar atâta timp cât mentalitatea generală nu le acceptă, împărtășește și susține, aceste legi nu aduc niciun bine scopului pentru care au fost create. Mai mult, dacă doar există legi, însă fără instituții care să le pună în aplicare, efectul

21 Richard John Neuhaus, „Nihilism without the Abyss: Law, Rights, and Transcendent Good”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. 5, No. 1, 1987, pp. 53-54.

22 Robert A. Destro, „The Religious Foundation of Civil Rights Law and the Study of Law and Religion in an Interdisciplinary Framework”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, MN, SUA, Vol.V, 1987, pp. 51-52.

23 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, pp.30-37.

este dezastruos. Viabilitatea libertăților individuale este protejată de instituții care guvernează valorile comune împărtășite de societate. Constituția și legile singure nu garantează exercitarea libertăților. Exemplul este dat de cazuri în care pachete legislative au fost exportate în condiții care nu au întrunit elementele necesare acceptării acestora, asimilării și implementării lor. Tradițiile libertății nu existau în aceste contexte astfel încât întreaga atmosferă generală nu întrunea condiția de stabilitate necesară. Diverse experiențe au demonstrat cum anumite libertăți sunt interinfluențabile, respectiv libertatea politică este folosită pentru a suprima libertatea economică, care în schimb restricționează libertatea politică.²⁴ Mentalitatea generală a societății trebuie să fie pregătită să asimileze aceste legi, altfel oprobiul social față de anumite comportamente individuale, poate fi extrem de virulent. Există, de fapt, o legătură strânsă între mentalitate, lege și libertăți. Cum de fapt există o legătură strânsă și între diverse libertăți pe care statul le susține.

John Milton se mira privind la preoții care sunt timorați privind la enoriașii care la „adierea oricărui nou pamflet pare să-i smulgă din catehism și de pe calea creștină”, iar acești indivizi „nu sunt considerați capabili să scape de amenințarea a trei foi de hârtie în lipsa unui cenzor”.²⁵ Milton constată că adevărul „nu are nevoie de politici, de strategii întregi și nici de cenzură pentru a-l face victorios; acestea sunt măsuri și precauții pe care eroarea le ia împotriva puterii adevărului”.²⁶ J. S. Mill susține că reforma a început de multe ori înainte, dar a fost înfrântă, în cazul lui Arnold de Brescia, Savonarola, al albigenzilor, al valdenzilor, al lollarzilor și hușișilor.²⁷ Persecuția oricum nu rezolvă problema ereziilor religioase. Oliver Cromwell a primit în anul 1650 un grup de prelați londonezi care s-au plâns de faptul că le sunt atrași enoriașii de prelații anglicani. Cromwell i-a întrebat: „cum procedează regaliștii ca să vă corupă oamenii?” Prelații au răspuns: „predicând”. Cromwell le-a zis: „Predicați și voi!”²⁸

24 Walter E. Williams, „The Pursuit of Happiness: The Intellectual Defense of Liberty”, *The Freeman: Ideas on Liberty*, October 2007, Vol. 57 No. 8, site: <http://www.fee.org/publications/thefreeman/article.asp?aid=8156>, accesat 8 ianuarie 2008.

25 John Milton, *Areopagitica*, în *Great Books of Western World*, vol.32, Robert Maynard Hutchins, ed., Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952, p. 400.

26 Ibidem, p. 409.

27 John S. Mill, „On Liberty”, în *Great Books of Western World*, vol.32, Robert Maynard Hutchins, ed., Encyclopedia Britanică, Chicago, 1952, p.280.

28 Miner Searle Bates, *Religious Liberty: An Inquiry*, International Mission Council, New York, 1945, p.174.

Piața ideilor religioase trebuie să funcționeze după principiile pieței libere. Existența unei „piețe libere” religioase aduce libertate în autodeterminare și pace socială. Doar într-un stat al libertății religioase se poate discuta despre protecția manifestării religioase.

Într-o piață liberă, o religie nu trebuie să se teamă de altă religie. Acolo există o deschidere totală și libertate. Guvernul acționează doar ca protector al păcii, protejând exercițiul liber al fiecărei religii fără să stabilească vreuna ca fiind religie aprobată [...] Opusul unui stat al libertății religioase este un stat religios indiferent de convingerile și preferințele personale. Istoria înregistrează clar rezultate ale unei astfel de condiții, fie aceasta Inchiziția Romano-Catolică în Europa, națiuni comuniste ateist-umaniste, vânătorile puritane de vrăjitoare în Noua Anglie, sau jihadul islamic în Orientul Mijlociu. Dictatura religioasă nu este niciodată compatibilă cu libertatea personală sau economică [...] Iar dacă vreodată credem că altă religie sau sectă răspunde mai bine nevoilor noastre decât cea la care în prezent subscriem, putem respinge pe cea veche și îmbrățișa pe cea nouă.²⁹

Principiul liberal *laissez-faire* în „piața religioasă” face ca această competiție între religii să fie benefică individului, dar și societății. Progresul social proiectat pe baza competiției libere, argumentat de J. S. Mill, se aplică în aceeași formă pe piața religioasă³⁰. Adam Smith susține că un stat religios conduce întotdeauna la fanatism, intoleranță și persecuție, dar „competiția religioasă poate reduce zelul și fanatismul, promova toleranța, moderația și o religie rațională. Pe scurt, o doză bună de piață deschisă și competiție în toate domeniile vieții poate duce pe termen lung la promovarea păcii, prosperității și intențiilor bune în acele zone periculoase ale lumii”³¹. Interdependența dintre politic, religios și economic, a fost deseori evocată în exemplele istorice care au demonstrat că represiunea într-un domeniu va aduce represiune și în celelalte, precum

29 Dennis L. Peterson, „Set the Standard High”, în *The Freeman: Ideas on Liberty*, April 1985, Vol. 35; No. 4, site: <http://www.fee.org/Publications/the-Freeman/article.asp?aid=1690>, accesat: 8 ianuarie 2008.

30 Mihai Himcinschi, *Building a Nation: The Mission of the Church in Contemporary Society*, in vol. *Mission in Central and Eastern Europe. Realities, Perspectives, Trends*, Edition Regnum Edinburgh Centenary Series, Volume 34, Edited by Corneliu Constantineanu, Marcel V. Măcelaru, Anne-Marie Kool and Mihai Himcinschi, Oxford 2016, pp. 668-675.

31 Mark Skousen, „Peace on Earth, Good Will Toward Men Through Capitalism and Freedom!”, în *The Freeman: Ideas on Liberty*, December 200, Vol. 51, No.12, site: <http://www.fee.org/publications/thefreeman/article.asp?aid=4015>, accesat 8 ianuarie 2008.

liberalizarea într-un domeniu va contribui la liberalizarea celorlalte, care are ca și consecință directă, bunăstarea socială.

Se pare că represiunea economică merge mână în mână cu represiunea politică și religioasă, la fel cum libertatea economică conduce spre libertatea politică și religioasă [...] Un comerț liberalizat și spiritul capitalismului distrug barierele culturale și monoteismul social, distrug fanatismul și intoleranța.³²

Smith susține că „o multitudine de secte religioase [...] pot în timp să se elibereze de orice amestec de absurditate, impostură și fanatism.”³³ Reglajul unei piețe libere aduce așadar, beneficii sociale și individuale semnificative. Teama multor religii este legată tocmai de liberalizarea ofertelor religioase, precum și de pierderea anumitor facilități conferite prin statutul sau relația specială cu puterea statului. Protecționismul statului, în aceste situații, poate merge până la extrem făcând victime sub diverse pretexte.

Libertatea religioasă și moralitatea în doctrinele religioase

Doctrinile religioase influențează acțiunile și comportamentele adepților religioși, surclasând uneori orice fel de normă socială sau principii deontologice. O succintă incursiune în dogmatica diverselor religii și credințe, strict cu referire la libertatea religioasă, scoate în evidență comportamente care altfel nu pot fi explicate.

Vechiul și Noul Testament cuprind multiple prevederi legate de libertatea religioasă. Theodore Y. Blumoff în *An Essay on Liberalism and Public Theology* (1999), preia câteva valori etice ale perioadei începuturilor prezentate de Biblie. Moralitatea actelor edenice, sentința și apoi pedeapsa divină, evidențiază dezideratul divin pentru om, așa cum este prezentat în relatarea biblică. Blumoff consideră că Geneza „prezintă un scop fundamental liberal-uman și o condiție umană fundamentală: egalitatea, norma la care aspirăm, și libertatea, condiția care, dacă este folosită rezonabil și astfel neabuzată, ne va permite în continuare căutarea după egalitate.”³⁴

32 Ibidem.

33 Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Modern Library, New York: 1965, p. 745.

34 Theodore Y. Blumoff, „An Essay on Liberalism and Public Theology”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XIV, No. 2, 1999 – 2000, p. 258.

Tot în Geneză este relatată legătura dintre morala egalității și suferința umană, în expulzarea din Eden, când cele două entități libere sunt condamnate cu sentințe specifice. Israelii exodului trebuiau să aibă grijă de săracii societății (Exodul 23:11), principiu dezvoltat prin profeții: Isaia (10:1-2; 58:1-21), Amos (4:10) și Ieremia (7:3-6), care le transmit evreilor comportamentul social cerut de divinitate. Israelii erau obligați să caute dreptatea pentru săraci, oferindu-le suport material prin lăsarea ogoarelor nelucrate, aplicând un tratament egal, neasupritor, acte considerate fapte ale mulțumirii față de Dumnezeu. Expresia carității, *tzedakah*, însemna totodată „neprihănire”.

Libertatea își găsește, în primul rând, expresia în împrejurarea și alegerea din grădină (și de exemplu în împrejurarea cu Cain, corabia lui Noe, lech lekha lui Avraam și așa mai departe). Fiecare eveniment pretinde o examinare a ceea ce Dumnezeu spune sau nu despre acest lucru, când ființele umane violează interesele lor privind libertatea. Libertatea își găsește, de asemenea, expresia în proces, în negreșita și irezistibila invitație pentru fiecare cititor să participe la creație, să își aducă propria lor înțelegere asupra umanității. Aceasta este legenda narativă a umanității, este izvorul pentru simțul dreptății și nu este accidentală.³⁵

Blumoff evidențiază valori ale ordinii originare în egalitatea dintre bărbat și femeie descrisă în Geneză, aducând pentru aceasta argumentul suferinței, care în mod egal este distribuit, fără a exista imunități specifice față de durere.

Prototipul bărbat și femeie trăind împreună: li se poruncește să cucerească și să supună împreună, să împărtășească proiectul de creație al lumii împreună ca deplini parteneri egali. Este o egalitate atât în capacitate, în participare, cât și în armonia deplină de nevoie necalificată să dezvolte intuiția de trai în comun, de bunăătate și pace relativă.³⁶

Comportamentul celor doi în momentul căderii scoate în evidență trăsături umane nefericite. Trăsătura de cooperare în asigurarea „binelui minim”, în termenii lui Rawls, a fost mai degrabă evidențiată în răul ce a urmat expulzării, impusă fiind de nevoia de a coopera pentru a

35 Ibidem, pp. 260-270.

36 Ibidem, pp. 270-278.

supraviețui. Capitolul 4 al Genezei scoate în evidență conștiința libertății, libertatea de a face răul, în evenimentul ce dezvăluie uciderea lui Abel de către fratele său Cain și voința lui Cain de a omite intervenția lui Dumnezeu. Iov, în suferința sa, admite că răul există, iar omul nu poate pătrunde dincolo de acesta. Blumoff consideră că „strigătul lui Cain: „Sunt eu păzitorul fratelui meu?” trebuie să determine cititorul să strige: „Sigur că ești!”³⁷ Ontologic, întrebarea lui Cain este corectă, dar lipsește elementul etic, refuzând să își asume responsabilitatea și o atitudine corectă pentru fratele său.

Moralitatea este integrată în esența individului: „pomul bun nu poate face roade rele, nici pomul rău nu poate face roade bune” (Matei 7:18). Contopirea în Hristos produce fapte divine, iar absența Sa produce fapte păcătoase (Galateni 5:17-23).

Antropologia își fundamentează concepțiile încă de la creație, pe asemănarea omului cu Dumnezeu (Geneza 1:27; 5:1). Întruparea lui Hristos, înseamnă asumarea întregii umanități. Cele două acte divine, creația și întruparea, definesc demnitatea umană de origine divină. Centralitatea principiilor creației Genezei în religiile monoteiste conduce la similitudini în principiile morale promovate. Vechiul Testament le accentuează și dezvoltă aceste principii pentru iudei și creștini.

Creștinismul este centrat pe Hristos, dragostea lui Hristos fiind pentru creștinism centrală în teologie³⁸. Dragostea față de aproapele, definit în creștinism ca orice alt individ, depășește ideea de toleranță sau respect. Dragostea creștină are standardul dragostei Hristice, dragostea *agape*³⁹, jertfitoare, gata oricând să se sacrifice chiar și pentru dușman.

37 Ibidem, pp. 280 - 281.

38 Pe larg, Mihai Himcinschi, *Mission in Central and Eastern Europe: Editorial Introduction*, in vol. *Mission in Central and Eastern Europe. Realities, Perspectives, Trends*, Edition Regnum Edinburgh Centenary Series, Volume 34, Edited by Corneliu Constantineanu, Marcel V. Măcelaru, Anne-Marie Kool and Mihai Himcinschi, Oxford 2016.

39 Terminologia biblică cuprinde mai mulți termeni conform cărora este definit tipul de dragoste. Dragostea lui Hristos este dragostea agape, termen provenit din grecescul *ἀγάπῳ*, fiind dragostea sacrificatoare, bazată pe admirație, venerare și apreciere. Dragostea *ἀγάπῳ* este dragostea ce a caracterizat expresiile (Matei 4:23; 20:28), acțiunile dragostei lui Hristos (predicarea, învățătura, vindecarea, sacrificiul). *Ἀγάπῳ* este o dragoste de natură spirituală, niciodată folosită ca dragoste sexuală sau emoțională, fiind măsura supremă de dragoste, dragostea orientată înspre a oferi, indiferent de sacrificii sau răspunsul primit. Textele citate în porunca dragostei creștine includ dragostea *ἀγάπῳ*, fiind deopotrivă dragostea lui Dumnezeu pentru om (Ioan 3:16), a omului pentru Dumnezeu (2 Tesaloniceni 3:5; 1 Ioan 2:5, 3:17) și a omului față de semenii (Ioan 15:12; Romani 13:8-10; Galateni 4:14);¹¹⁹ Biblia, traducerea Cornilescu, 1923.

Importanța fiecărui individ este dată de faptul că este creația lui Dumnezeu, după chipul și imaginea Sa, precum și de sacrificiul de la Golgota, act istoric major în creștinism. Textul biblic din Ioan 3:16 relevă sacrificiul Hristic, prin care Isus și-a dat viața, demonstrând dragostea universală a lui Dumnezeu („a iubit lumea”), incluzând în planul etern al salvării pe orice individ („oricine”). Accesul egal la mântuire scoate în evidență egalitatea tuturor în fața lui Dumnezeu. Față de realitatea sacrificiului aducător de mântuire, sistemul relațional se schimbă atât în plan vertical, cu Mântuitorul, cât și pe plan orizontal, cu indivizii pentru care a murit Hristos pe cruce. Hristos comprimă legea vechi testamentală în cele două porunci: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău, și cu tot cugetul tău”, iar „a doua asemenea ei: «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși»” (Matei 22:37,39).¹¹⁹ Egalitatea pusă între cele două porunci ce definesc sistemul relațional al individului scoate în evidență importanța acordată aproapelui în relația creștinului. Chiar dacă un alt individ ar putea avea interese adverse sau atitudini dușmănoase, porunca iubirii lui Hristos este aceeași: „iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc, și rugați-vă pentru cei ce vă asupresc și vă prigonesc” (Matei 5:44). Principiul non-vătămării este inclus în porunca iubirii:

Să nu datorați nimănui nimic, decât să vă iubiți unii pe alții: căci cine iubește pe alții a împlinit Legea. De fapt: „Să nu preacurvești, să nu furi, să nu faci nicio mărturisire mincinoasă, să nu poftesti”, și orice altă poruncă mai poate fi, se cuprind în porunca aceasta: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși”. Dragostea nu face rău aproapelui: dragostea deci, este împlinirea Legii. (Romani 13:8-10)

Răspunsul la posibila victimizare este tot un răspuns al dragostei. Creștinul este obligat prin Lege, legea divină cuprinsă în Scripturi, să acționeze din dragoste, cu dragoste și promovând dragostea în relațiile cu cei din jur. Orice altă atitudine, care nu corespunde etalonului Hristic ce definește sistemul relațional, este interzisă. Non-discriminarea, promovarea păcii sociale, tratamentul egal etc, au referințe scripturale obligatorii creștinismului, dar care decurg conceptual din principiul iubirii agape a lui Hristos. Coranul are, de asemenea, multe referiri legate de libertatea religioasă. Principiul echității și al constrângerii sunt menționați în următorul mod:

Nu există constrângere (*rushd*)⁴⁰ în religie: (maturitatea morală și intelectuală) stă deoparte ca distincție clară de *ghay* (dominație, slăbiciune); oricine respinge *taghut* (tirania) și crede în Dumnezeu, a prins mâna care îl ține în siguranță și care nu te lasă. Și Dumnezeu aude și cunoaște toate lucrurile. (Surah 2 Al Baqarah: 256)

Principiul non-coerciției în răspândirea credinței este inclus în acest text. Coranul cere o credință specifică care respinge o religie coercitivă.⁴¹ Tratatul poate fi însă diferit față de ceilalți, fiind dat de credințele și faptele celorlalți (Coran 3:113 – 114; 2:26; 5:69). Expansiunea Islamului prin *da'wa* în regiunile Asiei, Africii sau Pacificului a avut loc în mod special între nonmusulmani. Islamul a supraviețuit și prosperat în mijlocul diversității, dar a unei diversități între „oamenii Cărții”. Pluralismul religios a fost așadar acceptat doar între diversele fracțiuni musulmane. Raportarea la legislație a islamismului nu are corespondent cotidian fiindcă:

Nu există nicio lege islamică sau constituție, nicio standardizare a legii islamice. De exemplu, tradiția Suni a produs patru școli legitime de gândire, care nu au fost limitate la o tradiție legală. De fapt, dezvoltarea interpretării Coranului legitimează validitatea diferențelor (*ikhtilaf*): câteva interpretări ale Coranului coexistând în același timp și spațiu. Pe de cealaltă parte, islamul este mai puțin tolerant față de non-credincioși și infideli. De-a lungul istoriei aceia care au fost prinși ca kafirun (plural de la kafir – necredincios) au fost persecutați și pedepsiți de către conducători și adepți.⁴²

Islamul are ca axiomă ideea că omul este semn divin (*aya*), principiu pe care se bazează demnitatea umană. Separarea de divin conduce la dispariția dimensiunii spirituale, deificarea omului, și implicit la pierderea demnității umane. Având ca bază textul: „noi am cinstit pe fiii lui Adam...” (Sura Al-`Isra` : 70), musulmanii susțin faptul că umanitatea comună dă individului demnitate, iar pe această bază trebuie garantat

40 *Rushd* – termen ce denotă maturitatea morală și intelectuală, total diferit de *ghay* ce denotă dominație, slăbiciune.

41 Jawdat Said, „Law, Religion and the Prophetic Method of Social Change”, in *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XV, No.1 & 2, 2000 – 2001, pp. 104-105.

42 Mohammed Abu-Nimer, „A Framework for Nonviolence and Peacebuilding in Islam”, in *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XV, No.1 & 2, 2000 – 2001, p. 261.

fiecărui drepturile necesare existenței.⁴³ Coranul face referiri specifice la atitudinea față de non-musulmanii monoteiști, mai ales cei care sunt urmași ai lui Isus (Coranul 5:85), dar sub nicio formă nu permite tolerarea politeiștilor sau ateștilor (Coranul 9).

Confucianismul are ca virtute centrală fundamentală, principiul ren, concepția „celor două gândiri” sau „empatia pentru celălalt”. Semnul chinezesc folosit, indică bivalența celor două entități „tu și eu”. Hinduismul conține în *Scriptura Sanscrită* următoarele cuvinte de înțelegciune: „Mergem împreună – Vorbim împreună – Noi toți oamenii din lume – Apoi – Și doar apoi – Vom avea pace.”

Joseph Smith (1805-1844), fondatorul Bisericii Sfinților de pe Urmă sau a mormonismului, a decretat propria sa înțelegere asupra libertății religioase, în *Carta Nauvoo*, Statul Illinois, Ordonanța în Relațiile cu Societățile Religioase:

Să fie decretat, de către Consiliul Orașului Nauvoo, că: catolicii, prezbiterienii, metodistii, bapțiștii, sfinții zilelor din urmă (mormonii - n.a), quakerii, episcopalienii, universalistii, unitarienii, mahomedanii și alte secte religioase sau denominații, trebuie să fie tolerați și să aibă privilegiu egal în oraș, iar orice persoană care se face vinovată de ridicularizare, abuz sau depreciază conștiința religioasă a cuiva, acela va fi considerat disturbator al păcii publice, va fi amendat cu orice sumă, nu mai mult de cinci sute de dolari, sau închis nu mai mult de șase luni, sau ambele.⁴⁴

Fiecare din cele 13 articole ale credinței a Bisericii Sfinților de pe Urmă încep cu fraza „noi credem”, însă articolul 11 începe făcând apel la un drept:

Sușinem privilegiul închinării Dumnezeuului Atotputernic în conformitate cu dictatul conștiinței noastre, și permitem tuturor oamenilor aceleași privilegii, să se închine cum și unde vor.⁴⁵

Umanismul, ca mod de viață ancorat în gândirea raționalistă, argumentează prin legile naturale, respectarea drepturilor omului și ale umanității. Sistemul etic, extras din valorile umanității și experiența umană,

43 Mustafa Sabaayi, *Particularități uimitoare ale civilizației islamice*, Editura Golden, Constanța, 2008, pp.33-34.

44 W. Cole Durham, Jr., *The Doctrine of Religious Freedom*, J. Reuben Clark Law School, Clark Memorandum, Provo, Utah, 2001, p. 12.

45 Ibidem, p. 4.

susține libertatea responsabilă a fiecărui individ. Libertatea de religie în sfera publică este crucială pentru umaniști în a putea permite fiecărei ființe umane să își atingă idealurile. Umaniștii pun un accent deosebit pe drepturile omului ca norme sociale care trebuie apărate și promovate în societate pentru bunăstarea societății.⁴⁶

Comparația doctrinară este imperativă în a stabili o bază de dezbatere și dialog. Un studiu comparativ scoate în evidență diverse concepții care au evoluat în religiile cu o istorie mai îndelungată. Grupurile fără o vechime prea mare s-ar putea să nu dețină un sistem holistic de doctrine care să formeze o imagine clară asupra percepțelor de ordin moral ce dirijează comportamentul adeptilor. Sistemul relațional, atitudinea față de cei din grup sau din afara grupului religios, față de individ, indiferent de poziționarea sa, sunt prevederi cuprinse în general în setul de valori sau morala religioasă, scrisă sau nescrisă, a fiecărei credințe.

Concluzii

Indiferent cât de complicat sau controversat pare acest proiect al găsirii unui numitor comun în sfera principiilor moralității, a unui minimalism moral, proiectul merită interesul, fiindcă doar în acest fel, societatea va putea beneficia de un fundament solid la care se poate raporta. Libertatea religioasă depinde de această normativitate etică ce nu poate fi suplinită de alte normativități în societate. Principiile morale ce rezultă din recunoașterea demnității umane în fiecare individ, stau la baza respectării libertății religioase a fiecărui individ. Accentuarea acestor principii și valorificarea lor, prin includerea în norme legale care să guverneze comunitatea, sunt dezideratele oricărei societăți care respectă și facilitează libertatea religioasă.

Bibliografie selectivă

- Abu-Nimer, Mohammed, „A Framework for Nonviolence and Peacebuilding in Islam”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XV, No.1 & 2, 2000 – 2001;
- Bates, Miner Searle, *Religious Liberty: An Inquiry*, International Mission Council, New York, 1945;

46 Rajaji Ramanadha Babu Gogineni & Lars Gule, „Humanism and Freedom of Religion”, în *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*, pp. 699 – 702.

- ✦ Berg, Johnathan, „Cum ar putea etica să depindă de religie?”, în *Tratat de Etică*, Peter Singer, ed., Editura Polirom, București, 2006;
- ✦ Blumoff, Theodore Y., „An Essay on Liberalism and Public Theology”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XIV, No. 2, 1999 – 2000;
- ✦ Braithwait, R. B., „Religious Statements as Ethically but not Factually Significant”, în *The Existence of God*, John Hick ed., Macmillan, New York, 1964;
- ✦ Destro, Robert A., „The Religious Foundation of Civil Rights Law and the Study of Law and Religion in an Interdisciplinary Framework”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, MN, SUA, Vol.V, 1987;
- ✦ Dobrin, Emanuel, „Individualism and religious secularism in the context of religious liberty and of conscience in the public mentality”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Nr. 1, Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2017.
- ✦ Durham, W. Cole, *The Doctrine of Religious Freedom*, J. Reuben Clark Law School, Clark Memorandum, Provo, Utah, 2001;
- ✦ Fodorean, Daniel, „Dreptul Bisericesc – o expresie a libertății religioase”, *Journal for Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, Vol 2 No 1 (2015), Editions IARSIC, Les Arcs, France, pp. 518-528;
- ✦ Geisler, Norman L., *Filozofia Religiei*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1999;
- ✦ Gogineni, Rajaji Ramanadha Babu & Gule, Lars, „Humanism and Freedom of Religion”, în *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*; Springer Science + Business Media B.V. Dordrecht, 2004, site: <https://books.google.ro/>
- ✦ Himcinschi, Mihai, *The Christological fundament of the human suffering. A Theological-Missionary approach*, in *The ISI Journal: European Journal of Science and Theology*, vol. 8, supl. 2, 2012, p. 83;
- ✦ Himcinschi, Mihai, *Building a Nation: The Mission of the Church in Contemporary Society*, in vol. *Mission in Central and Eastern Europe. Realities, Perspectives, Trends*, Edition Regnum Edinburgh Centenary Series, Volume 34, Edited by Corneliu Constantineanu, Marcel V. Măcelaru, Anne-Marie Kool and Mihai Himcinschi, Oxford 2016, pp. 668-675;
- ✦ James, William, *The Varieties of Religious Experience*, The New American Library, New York, 1958;
- ✦ Kierkegaard, Soren, *Fear and Trembling*, New York, Doubleday, 1959;
- ✦ Lloyd, S. A., *Revitalizing Rawls*, 69 Chi-Kent L Rev 709, 1994;
- ✦ Mill, John S., *On Liberty*, în *Great Books of Western World*, vol.32, Robert Maynard Hutchins, ed., Encyclopedia Britanică, Chicago, 1952;
- ✦ Milton, John, „Areopagitica”, în *Great Books of Western World*, vol.32, Robert Maynard Hutchins, ed., Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952;

- ✦ Neuhaus, Richard John, „Nihilism without the Abyss: Law, Rights, and Transcendent Good”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. 5, No. 1, 1987;
- ✦ Peterson, Dennis L., „Set the Standard High”, în *The Freeman: Ideas on Liberty*, April 1985, Vol. 35, No.4, site: <http://www.fee.org/Publications/the-Freeman/article.asp?aid=1690>, accesat: 8 ianuarie 2008;
- ✦ Ramsey, Ian, *Religious Language*, Macmillan, New York, 1963;
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, „Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură „Viață și Sănătate”, București, 2013, pp. 210-215;
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608;
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, „Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, pp.30-37;
- ✦ Sabaayi, Mustafa, *Particularități uimitoare ale civilizației islamice*, Editura Golden, Constanța, 2008;
- ✦ Said, Jawdat, „Law, Religion and the Prophetic Method of Social Change”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, Vol. XV, No.1 & 2, 2000 – 2001;
- ✦ Schleiermacher, Friedrich, *On Religion: Speeches to Its Cultural Despiser*, Frederick Unger Publishing Co., New York, 1955;
- ✦ Skousen, Mark, „Peace on Earth, Good Will Toward Men Through Capitalism and Freedom!”, în *The Freeman: Ideas on Liberty*, December 200, Vol. 51, No.12, site: <http://www.fee.org/publications/thefreeman/article.asp?aid=4015>, accesat 8 ianuarie 2008;
- ✦ Sibley, Mulfrord Q., „Religion and Law: Some Thoughts on Their Intersections”, în *Journal of Law and Religion*, St. Paul, MN, SUA, Vol.II, 1984;
- ✦ Smith, Adam, *The Wealth of Nations*, Modern Library, New York: 1965;
- ✦ Tillich, Paul, *Morality and Beyond*, Harper and Row, New York, 1963;
- ✦ Williams, Walter E., „The Pursuit of Happiness: The Intellectual Defense of Liberty”, *The Freeman: Ideas on Liberty*, October 2007, Vol. 57 No. 8, site: <http://www.fee.org/publications/thefreeman/article.asp?aid=8156>, accesat 8 ianuarie 2008.